

Adatok egy hódoltsági török személynév továbbéléséhez Nagytétényben

1. Az 1970-ben megjelent „Tétény-Promontor” című monografikus műben érdekes adatra bukkantam. GESZTI ESZTER az említett munkában a következőket írja: „...Tétény virágzó mezővárosa, a főútvonal mellett, nagyon kipusztul. A defterben látjuk először, megkülönböztetetten, Ó-Téténynek nevezve a települést. Már akkor, mielőtt a török bejött, ezek szerint, volt egy új, egy másik Tétény is. ... Egyébként az 1592-ben megölt Hasszán, aki a Bagi György malmát használta a kastély közelében, a háremét, családját hátrahagyta. Hasszán nevű családtagokat, végig ki tudunk

mutatni, a környékére is kerül belőlük, ma is élnek.” (Tétény-Promontor. Budapest XXII. kerületének története. Szerk. JOÓ ERNŐ, TÓTH GÁBOR, TÓTH SÁNDOR. Bp., 1970. 47).

Jelen munkámban a szerzőnek két állításával szeretnék vitába szállni, mivel GESZTI ESZTER a defterek alapján szerintem téves következtetésekre jutott. Először is az „1592-ben megölt Hasszán” nem azonos azzal a Hasszánnal, aki „a Bagi György malmát használta”. Másodszor pedig GESZTI tévesen azonosította Tétényt egy Ó-Tétény nevű településsel, mert elkerülte a figyelmét, hogy ez utóbbi a nőgrádi szandzsák összeírásában szerepel, nem pedig a budaiéban. Ez alapján feltételezte, hogy Budától délre feküdt Ó-Tétény és egy újabb, másik Tétény nevű falu is. Utána néztem tehát az említett defternek, illetve az összes fennmaradt török adóösszeírásnak, amelyben Tétényt említik. A *Hasszán* névvel kapcsolatban pedig tovább folytattam a kutatást az anyakönyvekben, ugyanis ilyen családnévű lakosok ma is vannak Nagytétényben. Munkámban először e családnév továbbélésével foglalkozom, majd az említett Tétény – Ó-Tétény problematikát tárgyalom.

2. 1541. augusztus 29-én az I. (Nagy) Szulejmán szultán vezette török haderő megszállta Buda városát: ezzel a lépéssel kezdődött Magyarország középső részén a csaknem százötven évig tartó török uralom. A Hódoltság területén a török berendezkedés igen rövid idő alatt lezajlott, elsőként a katonaság, majd nyomukban közigazgatási hivatalnokok, kereskedők, kézművesek, szolgák érkeztek az országba. A török közigazgatás a meghódított területeken új közigazgatási egységeket hozott létre, a beglerbég avagy pasa fennhatósága alá tartozó vilájeteket és ezeken belül a kisebb, szandzsákbég irányította szandzsákokat. A török adóügyi hivatal időről időre elkészítette a szandzsák-összeírásokat (deftereket). Ennek során vették számba a szandzsákokon belüli kisebb egységek, a náhijek szerint a városokat és a falvakat a hozzájuk tartozó területekkel együtt, valamint összeírták ezeknek lakosait és a beszedendő adók, illetve egyéb várható bevételek összegét. A jövedelmeket egyrészt közvetlenül a kincstári hivatalnokok szedték be, másrészt az ún. timár-birtokosok (katonai és polgári tisztviselők), akik az államtól készpénzfizetés helyett birtokokat kaptak. A timár maximum 20.000 akcsét érő hűbértartomány volt, amely annak haszonélvezőjét lovas katonai szolgálatra kötelezte.

Tétény települést 1546-ban, 1559-ben, 1562-ben és 1592-ben a budai vilájeten belül a budai szandzsákhoz sorolták. (Vö. GYULA KALDY-NAGY, Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546—1562). Ankara, 1971. 49. uő., A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. 42; a magyarországi török közigazgatáshoz I. Magyarország története 1526—1686. I. Bp., 1987. 1: 101 és kk.) 1592-ből a következő, Tétényt említő adatot olvashatjuk a defterben (I. VELICS ANTAL — KAMMERER ERNŐ, Magyarországi török kincstári defterek II. Bp., 1890. 672, a kiemelés tőlem: Th. D.): „...Ali bin Díváne csátkadái vitéz timárja, átírva az elhalt Rizvánról, a pasa parancsára 1000. sabán 14-én. Hissza *Tetén* stb. 1700 a.

Hüszein Díváne csátkadái vitéz timárja, az elhalt Csakírról átírva a pasa parancsára, 1000. sabán 14-én. Hissza *Tetén* stb. 1700 a. Illeték 40 a.

Juszuf bin Abdullah csát...i vitéz timárja, nyerte egy másik Ibrahim után, ki fogságra jutott; átírva a pasa parancsára 1000. évi sabán 14-én. Hissza *Tetén* stb. 1700 a. Illeték 40 a.

Mohammed Díváne csátkadái vitéz timárja, nevére írva az elhalt *Haszán Abdullah*ról, a pasa parancsára 1000. évi sabán 30-án. Hissza *Tetén* stb. 1700 a. Illeték 40 a.”

Tétény tehát négy timár-birtokos, Rizván, Csakir, Ibrahim és *Haszán Abdullah* kezében volt. A *hissza* a timárból kiszakított, külön adományozott birtokrészt jelölte. A feljegyzés szerint 1000. sabán hó 14-én, illetve 30-án a birtokrészek új tulajdonosok nevére íratottak: ez az időpont a mi időszámításunk szerint 1592. május 27-nek, illetve 1592. június 12-nek felel meg. (A török kifejezések magyarzatát I. VELICS—KAMMERER i. m. névmutatója, az időpontokhoz i. m. 672.) Mivel a birtokrészeket egyszerre írták át, feltételezhetjük, hogy a korábbi tulajdonosok közül Rizván, Csakir és Hasszán Abdullah valamiféle hadakozás közben vesztették életüket, a negyedik tulajdonos, Ibrahim pedig ekkor kerülhetett fogságba. (Az 1590-es évek elején a török katonai te-

vékenység felerősödött Magyarországon: ezt követően robbant ki 1593-ban a tizenöt éves háború).

Tétény legkorábbi, XVIII. századi anyakönyveiben megtaláljuk a *Hasszán* nevet, már családnévként. Az első adat 1751-ből származik, és egy bizonyos „Andreas *Hasán*”-t említ, aki később többször is felbukkan mint szülő és keresztszülő.¹ A XVIII., XIX. és XX. századi anyakönyvekben végigkövethetjük a *Hasszán* családnévet (*Hasan, Hászson, Hazán, Hasszán, Hasszszán*, illetve *Hasszán* formában), amelynek viselői idővel igen szép számban fordultak elő Tétényben.² Nem elképzelhetetlen tehát, hogy az 1592. évi defterben említett elhalt Hasszán Abdullah családja, gyermekei Tétényben maradtak, itt éltek továbbra is, a felszabadító háborúk után megkeresztelkedtek, és az ő leszármazottaikat találjuk meg az anyakönyvekben.

Végül egy utolsó figyelemreméltó észrevétel a *Hasszán* névvel kapcsolatban. Tétény ma *Nagytétény* néven Budapest XXII. kerületének része, 1950-ig önálló község volt. Ha a 2000. évben kiadott budapesti telefonkönyvben utánanézzünk a fent említett családnévnek, láthatjuk, hogy a *Hasszán* családnévet viselő 7 személy közül 4 XXII. kerületi (*Hasszán Györgyné, Hasszán Klára, Hasszán Tamásné, Hasszánné Szondi Ágnes*), 1 pedig az ezzel szomszédos XI. kerületi lakos (*Hasszán Gyula*). Mind a hét családnévhez magyar utónév kapcsolódik. Valószínűsíthetjük tehát, hogy Nagytétényben egy hódoltsági török személynév él tovább illetén formában családnévként.

3. A továbbiakban rávilágítok arra, hogy GESZTI ESZTER a defterek alapján két adatot is tévesen értelmezett. Az általa említett defter az 1579. február 27-én készült *nógrádi szandzsák* összeírása. Íme ebből a vonatkozó adat: „Ó-Tétény. Rocsák Ambrus, fia Orbán; TERNYEI Máté, fia Gregor; Rocsák asztalos, fia Lénár; Rocsák Gyurko, fia Ádám; Rocsák Lukács; Rocsák István, fia Gyurko, fia Endre; Oroszlán Albert, fia Fertinán, fia Gyurko; Pásztor Péter; Mónár Martin; TERNYI Miklós; Bagi György malma után, mely jelenleg *Hasszan* aga kezében van, tapudó 200 a.” (VELICS—KAMMERER i. m. 1: 275).

A *budai szandzsákbeli* Tétényben az 1562. évi defter a következő lakosokat említi: „Csomó Petör, fia Tamás nőtlen, Török Simon, fia Antal nőtlen, Varga György, fia Antal nőtlen, Szalai Matias, Tarrós Petör, Énekös Mihál, Kis Bálind, Aldód István, fia Imre nőtlen, Kis János, Mendegél Kelemen, fia Alberd nőtlen, Nagy Petör, Szőke Máté, fia Jakab nőtlen, Takács János, Takács Balás, Sági Petör, Aldód János, fia János nőtlen, Igaz Lukács, fia Márton nőtlen, Mészáros Anbrus, Csakkér Petör, fia Benedek nőtlen, Csáki Bertalan, Csáki Gergel, fia Mihál nőtlen, Dani Alberd, fia Lőrinc nőtlen, Mészáros János, fia Gergel nőtlen, Kun István, Szabó Elek, Sitke Matias, Porkoláb Tamás, fia Márton nőtlen, Dóka Miklós, fia Boldizsár nőtlen, Molnár István, Csapó Anbrus, Csoma Gergel, Verős János, fia Lukács nőtlen, fia Balás nőtlen, Csakkér Pál, fia Benedek nőtlen, Kozma Gergel, fia András nőtlen, Torombítás István, fia Gáspár nőtlen, Mol-

¹ Magyar Országos Levéltár, Tétény római katolikus kereszteleési anyakönyvei (1734—1781), mikrofilmszám: A 4960. 1751. dec. 4: keresztelei gyermek: Eva, szülők: Andreas *Hasan* et Anna. 1752. jan. 24: keresztelei gyermek: Paulus, keresztelei szülők: Andreas *Hasan* et Anna. 1757. júl. 17: keresztelei gyermekek: Petrus et Paulus, keresztelei szülők: Andreas *Hászson* et Anna. 1758. febr. 19: keresztelei gyermek: Rosina, szülők: Andreas *Hazan* et Anna. 1760. szept. 29: keresztelei gyermek: Catharina, szülők: Andreas *Hazán* et Anna. 1768. okt. 17: keresztelei gyermek: Thomas, keresztelei szülők: Andreas *Hasszan* et Anna.

² Magyar Országos Levéltár, Tétény római katolikus kereszteleési anyakönyvei (1782—1861), mikrofilmszám: A 444. A teljesség igénye nélkül: 1782. márc. 10. Rosina *Haszszan* szülő; 1785. febr. 12. Joannes *Haszan* szülő; 1795. ápr. 28. Petrus *Haszszan* szülő; 1801. máj. 9. Thomas *Haszszan* szülő; 1806. jan. 12. Barbara *Haszszan* szülő; 1822. febr. 22. Elisabetha *Haszán* szülő; 1844. jan. 15. *Hasszan* Tamás szülő; 1844. febr. 8. *Hasszan* János szülő; 1854. nov. 8. Florianus *Hasszan* szülő stb. Az anyakönyvekben megfigyelhetjük, hogy az 1830-as évek végén átterjed a magyar nyelvű bejegyzésre, a Bach-korszakban hozott rendelet hatására azonban 1850-51-től ismét visszatérnek a latin nyelvű anyakönyvezésre.

nár Lőrinc, Kis Ferenc, fia Máté nőtlen, fia Demján nőtlen, Tardi János, Gorzsa Balázs, fia Bertalan nőtlen, Tót Márton, fia Mihál nőtlen, Csapó Máté.” (KÁLDY-NAGY i. m. 1971. 49. Egyes török kifejezések magyarázatáért CSIKY GERGELYnek tartozom köszönettel.)

Az 1579. évi defter tehát valóban említi egy Ó-Tétényt, azonban a nógrádi szandzsák összeírásában, nem pedig a budaiéban! Bár a szandzsákok területe esetenként változhatott, teljesen kizárt, hogy a Budától délre fekvő Tétény falu valaha is a nógrádi szandzsákhoz tartozott volna. Tehát Tétény és Ó-Tétény nemhogy nem azonos, hanem még egymás közelében sincsen. (A *Nagy-tétény* — *Kistétény* névkorreláció a XVIII. században keletkezett, amikor Tétény határában a szőlőshegy — promontorium — kezdett benépesülni; Kistétényt 1915-től 1950-ig *Budatétény*-nek nevezték, vö. FNESz. Ezek a névtani események azonban kronológiai okok miatt nem érintik a szóban forgó vitát.) De támogassuk meg az állításunkat több oldalról is!

a) GESZTI az 1579-ben említett ó-téténybeli Hasszán agát azonosítja az 1592-ben említett tétényi Hasszán Abdullahhal. Az elképzelés téves. Az aga magas török tiszti rang, Hasszán Abdullah pedig egyszerű földbirtokos lovaskatona volt. Máskülönb a defterek meglepően következetesek, tehát nem valószínű, hogy két különféle néven említenének egyazon személyt.

b) Ha megvizsgáljuk Tétény és Ó-Tétény fent ismertetett személynévanyagát, egyrészt nem találunk azonos családnevet a két településen, másrészt Ó-Tétény lakossága sokkal kisebb, mint Tétényé. Ez elvileg magyarázható lenne a ki-be településekkel, a török uralom előli elszökéssel, de ha jobban megnézzük, észrevehetjük, hogy Tétény családnevei szinte mind magyar eredetűek, míg Ó-Tétényben szláv eredetűeket is találunk (*Rocsák*). Ugyanakkor a Tétényt említő 1546., 1559. és 1562. évi összeírásokban legtöbbször megtaláljuk az azonos személyeket: például Kun Gergely neve mellett 1546-ban az áll, hogy nős, 1559-ben pedig az, hogy meghalt; Csáki Gergely nevét mindhárom defter említi stb.

c) Területileg vizsgálva a problémát: az 1579. évi defterben, a nógrádi szandzsák összeírásában az Ó-Tétény előtt és után sorban említett települések mind az egykori Hont vármegye területén találhatók (Korpona, Bakabánya stb.). GYÖRFFY GYÖRGY Árpád-kori történeti földrajzi munkájában (3: 257—60) Hont megyében nem említi *Tétény* nevű települést, ellenben találunk itt néhány hasonló hangalakú nevet: *Terény*, *Terpény*, *Teszér* stb. Nem kizárt, hogy a nógrádi szandzsák defterében ezek valamelyike szerepelhet egy elírás vagy rossz átírás folytán *Ó-Tétény*-ként. Szóba jöhetne még, hogy talán létezett egy törökkor során/után elpusztult *Ó-Tétény* nevű település Hont vármegye területén: ennek azonban nyomát kellene találnunk GYÖRFFY-nél, mivel *Tétény* helyneveink pusztán személy-, illetve nemzetségnévből keletkeztek, és így a legkorábbi helynévtípusok közé sorolhatók. (További középkori *Tétény* helynévre l. pl. *Mosontétény*: FNESz.).

THÉSZ DÓRA